

Et sølvskrivetøjs forbindelse til Mads Staby på Gudum Kloster

Af Esben Graugaard og Rigmor Lillelund

I Holstebro Museums årsskrift 1988 forsøgte vi forgæves at knytte det i 1987 erhvervede Weller-sølvskrivetøj til først og fremmest Jens Sehesteds efterslægt, men også den adelige sognepræst Christian von Hielmcrone til Borbjerg og hans efterslægt blev involveret. Alt sammen uden resultat. Et spor blev dog antydet.

Skrivetøjet var blevet solgt på firmaet Nellesmann & Thomsens auktion i Aarhus den 23.-25. februar 1987; derfor henvendte museet sig til dette firma i håb om, at man mod garanteret diskretion ville lade en henvendelse gå videre til skrivetøjets sælgere. De måtte naturligvis kunne oplyse om skrivetøjets nyere tilhørsforhold.

Lang tid gik - syntes vi - faktisk varede det kun en måned inden der skete noget. Auktionsfirmaet havde sendt vort brev videre til skrivetøjets sælgere, og heldigvis reagerede de på henvendelsen; i modsat fald var artiklen sluttet her. Vi fik nu den alt afgørende oplysning, at skrivetøjet havde tilhørt gartner Eskild Frederiksen i Skanderborg indtil dennes død i 1944. Næste led i arbejdet måtte derpå være at knytte en forbindelse fra denne mand til den nordlige del af Ringkøbing amt midt i 1700 årene, hvor Jens Sehested til Rydhave havde ladet dette »erkiendtlighedsminde« fremstille for dernæst at skænke det til en os ubekendt modtager.

Gartner Eskild Frederiksen 1863-1944

Den 25. september 1863 blev Eskild Linde Frederiksen født i Skanderborg; historiebevidste læsere vil formodentlig nu tro, at det er gennem Linde-slægten forbindelsen til vestjyske godsejerkredse skal findes - men det er ikke tilfældet. Eskild fik Linde-navnet efter

moderens nyligt afdøde mand i første ægteskab, skomagemester Eskild Linde, der var død i 1857, kun 26 år gammel efter et års ægteskab. Den unge enke giftede sig det følgende år, den 26. april 1858 med gartner Peder Frederiksen, og de to fik i 1863 sammen sønnen Eskild.²

Som regel forsøger historikere af gammel tradition al tid først spor i denne type sager i mandslinien, så lad os se på gartner Peder Frederiksen, for om muligt via ham at knytte forbindelsen til Vestjylland. Han var født den 26. april 1826 i landsbyen Nørre Aldum i Stenderup sogn, Hatting herred. Moderen var den ugifte pige Dorthe Sørensdatter, som udlagde Frederik Jacobsen som far til barnet - Frederik var karl på Skjerrildgård, der på denne tid ejedes af tyskeren Johan Heinrich Hoffman. Frederik Jacobsen forsvinder om ikke ud i »det blå«, så dog bort fra Stenderup sogn, og han giftede sig aldrig med moderen til sin søn. Dorthe Sørensdatter flyttede derfor med sønnen Peder hjem til broderen, Peder Sørensen, der havde overtaget fødegården i Nørre Aldum. Her boede de til 1834.³

Peder Frederiksen uddannedes som gartner hos godsejer Riegels på Snoghøj, hvor han arbejdede som gartner i flere år, ligesom han arbejdede som sådan på Rugård gods og i Aarhus, inden han i 1856 startede sit eget gartneri i Søgade i Skanderborg. Gartneriet blev meget velrenommeret og han drev det til sin død i 1904, hvor sønnen Eskild Frederiksen overtog det. Mere skal der ikke gøres ud af den historie her, da den ikke har meget med museets sølvskrivetøj at gøre.⁴

Åbenbart var der ingen tråde i Eskild Frederiksens fædrene slægt, som kunne føre tilbage til betydende folk i 1700årenes Vestjylland. Men måske Eskild Frederiksens mor kunne lede ind på et rigtigt spor? - hun hed Birgitte Augusta Sophie Wedel. Alene det usædvanlige navn rummede i sig selv lovning på et eller andet.

En købmandsdatter fra Marstal

Da den 24-årige Birgitte Augusta Sophie Wedel i 1856 i Skanderborg giftede sig med skomagemester Eskild Linde, anførtes det, at hun var »kommende fra Odense« men født i den gamle, søfartsby Marstal. Her kom hun til verden den 22. oktober 1832 som datter af Jacob Lago Matthias Wedel og Juliane Katrine Johansen. Faderen var da købmand og kirkeværge, men økonomisk gik det tilbage for

**Forbindelsen fra den sidst kendte ejer af sølvskrivetøjet til
den nordlige del af Ringkøbing Amt:**

Eskild Linde Frederiksen

1863-1944
gartner i Skanderborg ejer
af Weller-skrivetøjet

|

Birgitte Augusta Sophie Wedel

1832 - 1901

g.m. Peder Frederiksen
1826 - 1904
gartner i Skanderborg

|

Jacob Lago Matthias Wedel

1799 - 1855
købmand i Marstal

g.m. Juliane Kathrine Johansen
1801 -

|

Bernhardt Matthias Wedel

1759 - 1819
sognepræst i Marstal
(i hans bo nævnes et skrivetøj,
der ikke sættes på auktion)

g.m. Anna Margrethe Elisabeth Voltmar
1765 - 1819

|

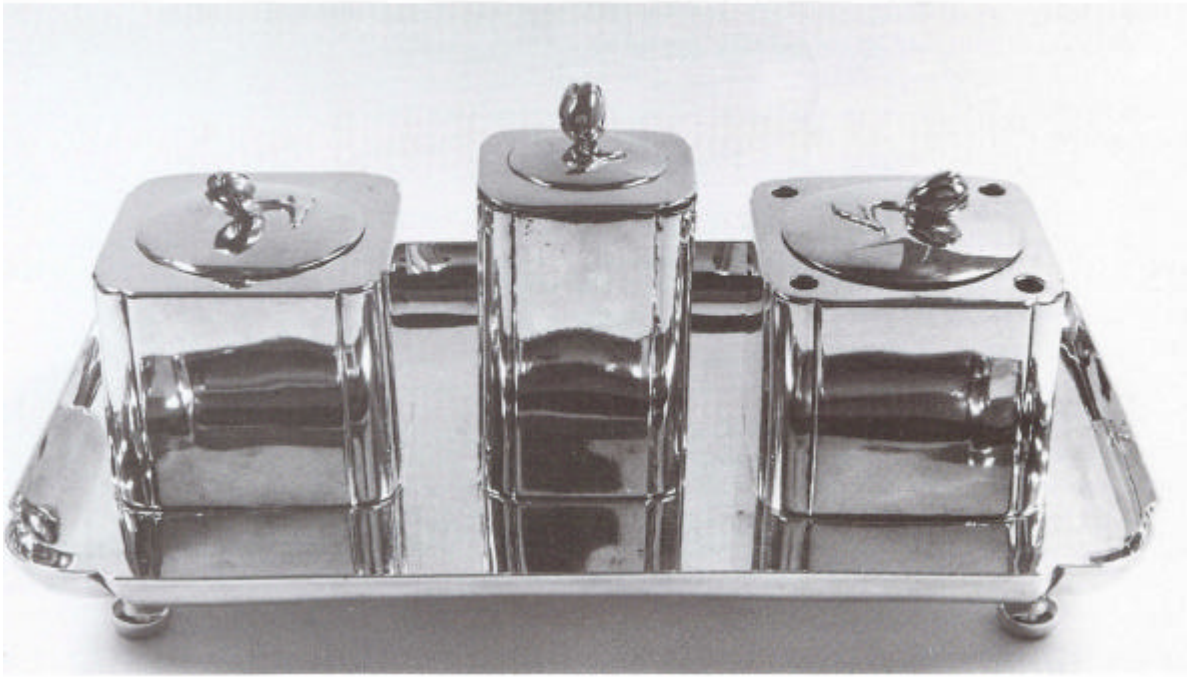
Johan Laugesen Wedel

1722 - 1800
godsejer, Gudum Kloster
og Bækmark

g.m. Marie Madsdatter Staby
1722 - 1800

Mads Christensen Staby

prokurator
godsejer, Gudum Kloster
ejede Enghavegården i Holstebro

6.

Skrivetøj udført af Joachim Weller, guldsmed i Holstebro fra 1754 til 1792.

Jacob Wedel, der i 1845 levede »af understøttelse«.⁵ Der er ikke bevaret noget skifte efter købmand Wedel der døde i 1855, så vi kan ikke få bekræftet, at sølvskrivetøjet har været i hans eje.⁶ Det samme gør sig i øvrigt gældende i boet efter Peder Frederiksen og Birgitte Augusta Sophie Wedel. I 1904 blev der her af arvingerne foretaget privat skifte. Men hvis ikke gartneren havde arvet skrivetøjet, i hvilken sammenhæng skulle han så have erhvervet det unikke arbejde?⁷

Foreløbig var sporet således endt i et købmandshjem på Ærø. Hvis vi skulle finde spor til Vestjylland, måtte der håbes på bedre held i den foregående generation.

Præsteslægten Wedel

Købmand Jacob Lago Matthias Wedel var som navnet næsten fortæller ud af præsteslægten, der stammer fra den berømte historiker Anders Sørensen Wedel - i den slægt var man uhyre glad for navnene Lago (Lauge) og Matthias. Købmand Wedel var da også præstesøn, født i 1799 i Marstal som søn af sognepræst Bernhardt

Matthias Wedel og Anna Margrethe Elisabeth Voltmar; hun var datter af hoftapetvæver Christian Ulrich Voltmar i København, hvor de i 1790 blev gift i Petri kirke - her var Bernhard t Wedel kapellan på det tidspunkt. I år 1800 kom parret til Ærøskøbing, hvor Wedel var kapellan inden han senere udnævntes til sognepræst i Marstal. En stor børneflokk på syv sønner og to døtre voksede op i præstegården, heriblandt den senere købmand Jacob Lago Matthias Wedel.⁸

Da præsteparret i 1819 begge var døde mødtes den gejstlige skifteret for at ordne boet. I opgørelsen nævnes udtrykkeligt et skrivetøj; da en del af indboet senere sættes til auktion, er dette skrivetøj ikke med, altså har familien beholdt det, måske fordi det var et kostbart arvestykke. Det kan være det skrivetøj, præstens oldebarn, gartneren i Skanderborg, var i besiddelse af, og som Holstebro Museum nu ejer, men da der ikke anføres hverken vægt, materiale eller udseende vil det aldrig kunne bekræftes.⁹

Men stadig manglede forbindelsen til det vestjyske og dermed Sehested'erne på Rydhave. Hvis den i det hele taget eksisterede skulle det for at passe med tiden være i det foregående slægtled pastor Wedels forældre var derfor altafgørende, hvis en sammenhæng skulle etableres.

Johan Wedel og Mads Staby til Gudum Kloster

Sognepræst Bernhardt Matthias Wedel var faktisk født i denne del af landet - i 1759 på herregården Bækmark, som da ejedes af faderen Johan Frederik Wedel, hvis hustru var Maren Madsdatter Staby.¹⁰ Denne Wedel var en i vestjysk historie betydningsfuld person, akkurat som svigerfaderen Mads Staby var tidstypisk i karriereforløbet fra forvalter til godsejer. For at holde sammen på tingene skal anføres, at disse to mænd var henholdsvis gartner Eskild Frederiksens tip- og tiptipoldefader. Men hvad gør det rime ligt at antage, at disse mænd kan have færdedes i samme miljø som den rige Jens Sehested? For at besvare spørgsmålet skal dele af deres levnedforløb i korthed rides op.

Prokurator Mads Christensen Staby var født i Hanning sogn, hvor slægten skal have boet i gården Langtind i flere generationer; som kirkeværger har slægten hørt til sognets bedrestillede mænd; så der var ikke noget underligt i, at Mads blev ridefoged på det

nærliggende Brejninggård først i 1700-årene. I 1717 nævnes han som ejer af fødegården men tillige med den lovende titel »prokurator« og som prokurator Mads Staby blev han efterhånden kendt over hele Ringkøbing amt.¹¹

Prokuratoren blev forvalter, og som sådan tjente han gode penge - man træffer ham efterhånden oftere og oftere i forbindelse med forskellige ejendomshandeler. Også i Holstebro gjorde han sig gældende, idet han af Morten Andersen Quistgaard erhvervede Eng-havegården (senere kendt som Schous gård), som han ejede indtil 1755.¹² Højdepunktet i Mads Stabys karriere nåedes dog i 1732, hvor han købte godset Gudum Kloster med et tilliggende på 268 tønder hartkorn.

Så vidt vides havde Mads Staby kun et barn - datteren Maren (født ca. 1722) - og hun var i 1751 blevet gift med ovennævnte Johan Frederik Wedel, født 1722 i Nustrup sogn, hvor faderen Lauge Hansen Wedel var sognepræst.¹³ Ved at ægte Mads Stabys datter blev Johan Frederik Wedel godsejer, i hvert fald overtog han Gudum Kloster samme år, som ægteskabet blev indgået. I 1757 fik Wedel den for sin tid utraditionelle ide at sælge Gudum Kloster med bondegodset på offentlig auktion, således at de enkelte gårde kunne sælges »for sig« - hidtil var godserne altid blevet solgt som de driftsøkonomiske helheder de var. Wedel udstykkede godset som et af de første i Danmark, og det medførte blandt andet, at 13 gårde og 1 hus i Gudum sogn blev solgt til selveje.

*Under skrivetøjets bakke er indgraveret:
Erkiendtligheds Minde fra ... J. Schestedt,
omgivet af en bladranke. På begge sider af
bladranken ses Joachim Wellers
mesterstempel IW.*

Salget var Danmarkshistorisk, idet det satte gang i en bølge af gods udstykninger og selvejekøb i hele Ringkøbing amt, årtier før en lignende udvikling fulgte i det øvrige land.

Johan Frederik Wedel, der senere ejede gårdene Nr. Vinkel i Heldum sogn og godset Bækmark, der også udstykkedes, endte på trods af disse godsspekulationer som en fattig mand. Såvel Wedel som hustruen Maren Staby døde begge i år 1800, hvor de havde ophold hos gårdmand Ole Skou i Gudum sogn; de fik nu almisse af det sogn, hvor Wedel engang var den største jordejer. Men godt »i vej« var sønnerne dog kommet, Bernhardt som sognepræst i Marstal, og broderen Lago Matthias Wedel som sognepræst i Ebeldrup på Sjælland - han blev mere kendt som forfatter til en række landøkonomiske skrifter. I boet efter de to fattige folk i Gudum skulle vi kunne finde sølvskrivetøjet. Skiftet er da også omtalt i amtets skiftevesen, hvor enkelte gældsposter, bl.a. til ovennævnte Ole Skou, anføres, men genstande nævnes der ingen af. Altså heller intet sølvskrivetøj.¹⁴

Efterskrift

Konklusionen på eftersøgningen må derfor blive, at det ikke kan dokumenteres, at museets sølvskrivetøj har tilhørt enten Mads Staby eller Johan Frederik Wedel til Gudum Kloster - men det tilhørte som beskrevet deres efterkommer i skikkelse af Eskild Frederiksen. Derfor er det vel ikke urimeligt at antage, at sølvskrivetøjet der jo var fremstillet i Holstebro på en lokal godsejers foranledning er gået i arv via de vestjyske forfædre. Antagelsens sandsynlighed bekræftes af Mads Stabys og Johan Frederik Wedels sociale position i netop Jens Sehesteds miljø. Uundgåeligt har disse mænd haft samkvem med hinanden, men hvad der skulle få Sehested til at skænke det kostbare skrivetøj til enten Staby eller Wedel får vi aldrig at vide. Vi kan kun håbe, at vi engang i fremtiden ved et af de tilfælde, der så ofte bringer historikerne på nye spændende spor, finder en tæt forbindelse disse mænd imellem. Hvem ved, måske har prokurator Mads Staby gjort godsejeren på Rydhave en stor tjeneste - hjulpet ham i en sag - eller måske har Wedel været forvalter for ham inden han giftede sig med Maren Staby? Foreløbig må historien om Holstebro Museums unikke sølvskrivetøj stoppe ved disse gisninger.

Noter

1. Brev af den 18. januar 1989 til firmaet Nellemann og Thomsen fra Holstebro Museum.
2. LAN, C.385-6 Skanderborg købstads kirkebog.
3. LAN, C.421 B-9 Stenderup sogns kirkebog, LAN, folketælling 1834 Stenderup sogn, Hatting herred.
4. »Et Gartneri gennem 100 år. 1856-1956«, om Frydenlund Pedersens handelsgartneri, Søgade I, Skanderborg (folder)
5. Note 2 ibid., RA, kirkebøger Marstal (mikrofilm), RA, folketællinger Marstal 1835 og 1845.
8. RA, Ærø stifts skiftevæsen (mikrofilm M.6133).
9. LAN, B.61-581 fol. 443b, Skanderborg købstads skifteprotokol 1895-1905.
10. RA, kirkebøger Petri sogn (Kbh.stift) og Marstal købstad (mikrofilm). Wiberg S.V. »En almindelig Dansk Præstehistorie«, bind 2 s. 391-92.
11. RA, Ærø gejstlige skifteprotokol (mikrofilm M.6138).
12. Wiberg S.V., op.cit.
13. »Hanning-bogen«, ved et udvalg 1989, s. 251.
14. AldaJ., »Holstebros Historie gennem Tiderne. 1274-1939«, s. 399.
15. Han var fætter til sognepræst Christian Berntsen Wedel til Naur-Sir.
16. LAN, B.8-1100 Ringkøbing Amts Arkiv, amtmændens skifte-væsen, Hjerm-Ginding herreder 1794-1806.

Efterfølgende kontaktede jeg Esben Graugaard, Museumsinspektør, cand. mag. på Holstebro Museum.

For at fortælle at der var en datter mere til Mads Staby, end de antog i artiklen fra 1989.

Han sendte mig følgende.

Det er rigtigt at det er forkert, når der i artiklen fra 1889 anføres at Maren (Marie) Stabye formodentlig var enebarn. Det fandt jeg ud af i forbindelse med at Holstebro Museum i 1992 erhvervede seks meget smukke sølvskeer fremstillet af guldsmed Joachim Weller i Holstebro. På disse skeer er indgraveret "Anna Marie Stabys 1749". Det undrede mig noget, men jeg begyndte så at grave yderligere i sagen og fandt frem til, at Mads Stabye havde flere børn: Dels Maren gift med Johan Wedel, dels Rebekka Stabye gift med kapellan Peder Tafteberg, dels Kirsten Stabye gift med købmand Simon Andrup i Lemvig og endelig sønnen Mathias Stabye, som blev bogfører ved konsumtionen i Lemvig. Endelig var der den fjerde søster, Anna Marie Stabye, som blev gift med sognepræst Peder Hee. Jeg har skrevet en artikel om Anna Marie Stabye og sølvskeernes historie i museets årsskrift 1993.

Desværre har jeg ikke noget digitalt billede liggende af sølvtøjet, så du må affotografere det efter årbogen.

Med venlig hilsen

Esben Graugaard